

**METAFORĂ TERMINOLOGICĂ, METAFORĂ TERAPEUTICĂ.
RAȚIONAL ȘI INTUITIV ÎN DISCURSUL SPECIALIZAT**
*The Terminological Metaphor, The Therapeutic Metaphor.
The Rational and the Intuitive in the Specialized Discourse*

Doina BUTIURCA¹

Abstract

Beyond the character of monolexical and/or polilexical unity of terminology, the terminological metaphor can represent an extended unit of communication in the therapeutic discourse. It is the assertion our research starts from. The contrastive, descriptive method as well as the case study ensures the scientific demeanour of our research, through which we will discuss several aspects: the status of the terminological metaphor as opposed to the therapeutic metaphor, the functions and structure of the therapeutic metaphor, the rational and intuitive nature, the role of the metaphor in the therapeutic discourse, etc.

The conclusion of our research is that the concepts of *terminological metaphor* and *therapeutic metaphor* have different acceptations although they possess a heuristic and informative function as well as a quasi-identical cognitive process (based on analogy): the terminological metaphor is *rational*, limited, it belongs to the language of logic, the therapeutic metaphor is intuitive having an reference framework extended to culture (religions, lay, etc.)

Keywords: the terminological metaphor, the therapeutic metaphor, the rational, the intuitive.

I. Metaforă terminologică; metafora terapeutică

Funcția euristică a metaforei terapeutice constă în actualizarea – realizată prin utilizarea strategiilor și a programării neurolingvistice - a dimensiunii inconștiente a minții, înțeleasă ca factor creativ și generator de soluții. Este o euristică a minții inconștiente, al cărei părinte a fost Milton Hyland Erickson, psihiatru merican, specialist în hipnoza medicală și în terapia de familie. În tradiția lui George Lakoff, Milton H. Erickson extinde semnificația metaforei conceptuale la comunicarea terapeutică, pornind de la aserțiunea că dimensiunea inconștientă a minții reacționează la metafore, la simboluri, la situații aparent contradictorii.

Rolul metaforei în terapie este acela de a umple golurile de percepție și reprezentare ale subiectului, cu propriile convingeri, actualizate de terapeut, la nivelul subconștientului. Fiecare metaforă corespunde unui anumit „gol de înțeles”, motiv pentru care metaforele au un caracter individual, nu colectiv, se adaptează subiectului, în particular, fiind legate de condiții de generare strict determinate.

Din această perspectivă, conceptele de *metafora terminologică* și *metafora terapeutică* au accepțiuni diferite, chiar dacă ambele au funcție euristică și informativă precum și un demers cognitiv cvasi-identic (bazat pe analogie). Metafora terminologică este *rațională*, aparține limbajului logic, prin rigoarea impusă de inteligența artificială și/sau de știință. Este limitată în ceea ce privește accesarea la realitatea profundă, privind unitatea ființei

¹ Associate Professor, PhD, Sapientia Hungarian University of Cluj-Napoca, Faculty of Technical and Human Sciences, Tîrgu-Mureș, Department of Applied Linguistics.

umană-natură-Cosmos. Metafora terapeutică este *intuitivă*. Nu de puține ori, terapeuții au identificat cadrul de referință al acesteia în paginile *Sfintei Scripturi*: „Îmi voi deschide gura în pilde, voi spune lucruri ascunse de la întemeierea lumii”(Matei 13, 35); „Îmi voi deschide gura și voi vorbi în pilde, voi vesti lucruri ascunse de mult, ceea ce am auzit, ce știm, ce ne-au istorisit părinții noștri”(Psalmul 78;2-3).

Metaforele terminologice acoperă sfera conceptuală a limbajelor specializate, ca denotative, în timp ce metafora terapeutică este importantă prin valoarea formativă și curativă etc. Metafora terapeutică desemnează povești, mituri, fabule, basme, parabole etc fiind subordonată nevoilor individuale și structurii interne ale ființei umane. Conține întotdeauna soluționarea conflictelor ființei psihice. Metafora terminologică este extrinsecă. Nu are statut de metaforă literară, poetică, filozofică. Metafora terapeutică se definește prin *puterea de transfer a semnificațiilor*, având funcție de modificador. Metafora terapeutică se deosebește de metafora terminologică și la nivelul funcțiilor, așa cum se poate deduce din literatura de specialitate (M. Erickson 1989 ; S.Freud 1980 ; Bandler R., Grinder J., *The Structure of Magic*, Science and Behavior Books,1975; Bandler R., Grinder J., *Patterns of the hypnotic techniques of Milton Erickson*, vol.I-II, 1975-1977 ; Battiello G., Cognitive-behavioral therapy and metaphor, Perspectives in psychiatric Care, 2007; Blatner A., *Useful metaphors in psychotherapy*, Metaphoria, 2006): *funcția de oglindire* a Eului, *funcția regresivă* (pacientul abandonează comportamentul propriu prin intuiție, fantezie, umor), *funcția de model* - flexibil în identificarea soluțiilor pentru rezolvarea conflictelor interioare. Metafora terapeutică poate funcționa *ca mediator* între pacient și terapeut, cu rol fundamental în exprimarea de sine pentru pacient. Multitudinea de sensuri, varietatea imaginilor asigură metaforei funcția de depozit prin caracteristica de a mobiliza resursele interioare ale pacientului pentru o lungă perioadă de timp/pentru circumstanțe variate. Funcția de „transmitere a tradițiilor”(sociale, de familie, religioase etc), funcția transculturală (anulează barierele psihologice ale pacientului, privind extinderea repertoriului propriu de valori umane și conceptuale; pacientul este orientat spre noi forme de gândire, reguli, comportament, dacă, cele existente în sfera lui de existență sunt percepute ca fiind agresive) sunt alte funcții specifice etc.

II. Structura metaforei terapeutice

În definirea relațiilor dintre terapeut și pacient, Sigismund Freud vorbea despre „vorba de duh” și sublinia „identitatea care se constată între motivația profundă a unui cuvânt de spirit și aceea care face să țâșnească o idee fantezistă în conștiința bolnavilor, în cursul dialogului psihanalitic.”(S.Freud, *Introducere în Psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții* cotidiene, traducere, studiu introductiv și note dr. Leonard Gavrilu, EDP, București, 1980:390). Psihanalistul nu conferea mare credit sugestiei directe și transferului mijlocit al metaforei, chiar dacă volumul de *Psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză* este plin de metafore, începând cu epopeea lui Homer și Vergilius și continuând cu mici narațiuni și simboluri din literatura europeană. În psihoterapia lui Erickson, comunicarea însăși devine o metaforă, căreia i se aplică metodele și regulile

descoperirii minții inconștiente, ale descoperirii de sine. Structural, metafora terapeutică se dezvoltă pe paradoxuri ținute spre anularea automatismelor minții raționale și spre accesarea resurselor inconștiente.

Instrumentalizarea codului are o importanță covârșitoare în acest proces, limba dovedindu-și calitatea de cifru, de „cheie”- în tradiția lui Humboldt - capabilă să deschidă orice univers, prin utilizări adaptate. Deși, așa cum am arătat, Sigismund Freud nu conferea importanță metaforei terapeutice, acorda, în schimb, credit efectelor limbajului asupra minții inconștiente: „Limbajul nu datorează nimic hazardului, ci constituie, ca să spunem așa, un sediment al cunoștințelor acumulate....nu trebuie totuși, să îl utilizăm fără precauție” (Sigismund Freud 1980:131)

Privită, în linii mari, din perspectiva gramaticii generativ-transformaționale, metafora terapeutică operează cu două tipuri de structuri: o „structură de adâncime” și o „structură de suprafață”. Nivelul de suprafață este destinat minții conștiente, care receptează conținutul metaforerilor, al parabolei etc iar nivelul de adâncime cuprinde mesajul destinat „spațiului” minții inconștiente, unde se produce modificarea. Nivelul de suprafață cuprinde un paralelism la situația de viață a pacientului, iar dimensiunea de adâncime accesează posibilitățile de transformare interioară, prin mesaj. Acțiunea, personajele, situațiile pe care structura de suprafață le propune, la nivelul conținutului, reprezintă verigi exterioare de legătură, în dialectica minte conștientă-minte subconștientă. Veriga interioară a acestei relații o reprezintă/ realizează limbajul, printr-o sintaxă specifică, incluzând anomalii sintactico-semantice de tipul omonimiei sintactice, al sinonimiei sintactice, al elipsei, distorsiunii topice, inconsecvențe la nivelul propozițiilor etc. Sunt trăsături care activează mecanismele psihologice (misterul, suspansul, șocul, surpriza) fundamentale transformării.

Semnificația metaforei terapeutice nu constă în componentele structurii de suprafață, ci în modelele, tiparele subiacente, (de comportament, de mentalitate, de atitudine față de sine și față de lume etc) sugerate/ induse, analogic, minții inconștiente, prin instrumentalizarea codului, prin voce, ton – înafara cărora mesajul nu se poate realiza. Sunt elemente care produc corelațiile subtile dintre „povestea” exterioară/ conținutul metaforei și mesajul aparținând universului interior al pacientului, corelații ce vor genera activarea sensurilor profunde. Rolul acestora este de a distra atenția conștientului, facilitând accesul spre resursele inconștientului. Regăsim în construcția metaforei terapeutice legături profunde cu semnificațiile și trăirile umane, fie de natură experiențială, fie de natură spirituală etc.

Spre deosebire de metafora terminologică, în construirea metaforei terapeutice, medicul selectează, adaptează în baza cazuisticii, respectând algoritmi specifici structurării conținuturilor: selectarea contextului; selectarea tipului de personaj/ de simbol, cu respectarea principiului izomorfismului și a problematicii pacientului; programarea soluției; resemantizarea problematicii asigurată de strategiile de reechilibrare.

Metafora terapeutică este o tema deosebit de vastă, a cărei complexitate este dată de infinitele tipuri de intervenții, de canalul de comunicare (scris, oral, video, audio), de

sincretismul diferitelor arte (dramaturgie, meloterapie, jocurile, sculptura), de tehnici deosebit de variate.

II.1. Discursul terapeutic

Dincolo de caracterul de unitate terminologică monolexicală și /sau polilexicală, metafora poate reprezenta o unitate extinsă de comunicare în discursul terapeutic. Discursul terapeutic nu este o problemă fundamentală înțelegerii metaforei conceptuale și/ sau înțelegerii limbajului. Acest tip de discurs presupune raportul metaforei terapeutice cu elemente ale realității extralingvistice, fapt ce determină abordarea interdisciplinară a discursului terapeutic. Comunicarea terapeutică se bazează pe ceea ce Pêcheux (Michel Pêcheux 1990:102) numea „formațiune discursivă”, în condițiile în care există un anumit raport între pacient și terapeut (de alianță, antagonist, de dominare etc). Acest raport include cel puțin o formațiune discursivă și/sau două sau mai multe astfel de formațiuni, legate între ele printr-un program ce va produce transformarea minții inconștiente. Spre deosebire de alte tipuri de discurs ale lumii contemporane, în discursul terapeutic limbajul își pierde dimensiunea unidimensională. În discursul politic, de exemplu, emițătorul se referă la un subiect unic, pe care „îl comunică” și prin care „se comunică” unui auditoriu. Discursul terapeutic are o dimensiune pronunțat pragmatică și o structură eclectică: 1. poate coincide cu un singur text-metaforă (pe care locutorul-terapeutul-o povestește pacientului); 2. un ansamblu de texte-metaforă care ilustrează interacțiunea dintre pacient și terapeut, centrate pe același conținut/temă. Prin instrumentalizarea codului utilizat în metaforă, parabolă, simbol etc, terapeutul devine agent de modificare. Instrumentalizarea euristică a limbii are consecințe la nivel semantic, dat fiind faptul că terapeutul recurge la modificarea sensului unor cuvinte, la trecerea lor de la o situație la alta și/sau la schimbarea înțelesurilor în cadrul aceleiași formațiuni discursive. Considerăm, în sens larg, că metafora terapeutică este bazată pe un sistem de reguli ce contribuie la unitatea unui ansamblu euristic de enunțuri din cadrul comunicării terapeutice. Este necesar să fie analizată din perspectivă interdiscursivă – având în vedere faptul că această formațiune nu își certifică funcția/rolul decât în câmpul discursiv dintre terapeut și pacientul său. Strategiile de comunicare cu inconștientul pacientului diferă de la o Școală la alta, de la un psihanalist la altul. Așa cum s-a mai spus, una dintre aceste strategii terapeutice este *povestirea*. Deosebit de numeroase sunt tipurile de povestire necesare stabilirii situației inițiale de comunicare terapeut-pacient. Erickson (Erickson,1989) obișnuia să înceapă procesul de terapie utilizând povestiri (metafore, prescripții secundate de ritualuri, acțiunea interpersonală) cu conținuturi diferite: semnificațiile puterii de a învăța ale ființei umane (scopul: stabilirea unui cadru de co-operare, comuniune spirituală); absurdul raționalității conștiente a omului (scopul: dezorganizarea/ destabilizarea minții conștiente); utilizarea metaforelor – paradox, care nu au nici o legătură cu problema psihologică a pacientului (scopul: crearea unui cadru-modificat care să confere pacientului libertatea de a identifica în sine însuși, soluțiile latente ale propriei probleme psihologice) etc.

În comunicarea terapeutică fiecare dintre participanții la dialog respectă principiile generale ale discursului- cooperarea dintre terapeut și pacient, sinceritatea abordării problemelor etc. Din punct de vedere lingvistic, comunicarea terapeutică respectă legile discursului, în general, chiar dacă din anumite perspective, există diferențe față de celelalte forme de discurs: dacă prima lege a discursului actual este *legea informativității* (locutorul nu repetă ceea ce există deja în bagajul de cunoștințe al interlocutorului), în comunicarea terapeutică, prima lege este legea formativității. Cea de-a doua lege, *a exhaustivității*, are funcții și scopuri diferite. În tipurile de discurs, altele decât discursul terapeutic, idealul este ca locutorul să furnizeze volumul maxim de informație care ar putea interesa pe interlocutor (discursul politic, discursul științific). În comunicarea terapeutică, scopul este ca terapeutul să umple golurile de înțeles ale subiectului, cu propriile convingeri, la o altă dimensiune decât aceea a minții conștiente. Cea de-a treia lege este *legea modalității* (Mainguneau Dominique, 1996) care în principiu, presupune claritatea, lapidaritatea în formulările locutorului. Și în acest punct există diferențe sensibile, subordonate scopurilor diferite ale discursului terapeutic și/sau ale celorlalte tipuri de discurs. Discursul terapeutic cultivă paradoxul, simbolul etc - elemente ce dinamizează nivelul intuitiv. Discursul științific utilizează noțiunile, explică/ problematizează/ dezvoltă conceptele, istoria unui concept/ a unei științe, activând nivelul raționalității.

Din perspectivă constitutivă, discursul terapeutic este – în linii mari - un *discurs fondator*, constituit, așa cum susține în literatura de specialitate „prin tematizarea propriei constituirii”. Dar, spre deosebire de discursul fondator consacrat, a cărui tematizare este exterioară (de natură culturală, politică, religioasă etc.) tematizarea discursului terapeutic este internă, de natură psihologică, psihanalitică etc. Este un discurs în măsură să producă modificări la nivelul subconștientului.

Bibliografie

- BANDLER, R. (1975-1977): Bandler R., Grinder J., *Patterns of the hypnotic techniques of Milton Erickson*, vol.I-II.
- BANDLER, R.(1975): Bandler R., Grinder J., *The Structure of Magic*, Science and Behavior Books.
- BATTIELLO, G. (2007): Battiello G., *Cognitive-behavioral therapy and metaphor*, Perspectives in psychiatric Care.
- BLATNER, A. (2006): Blatner A., *Useful metaphors in psychotherapy*, Metaphoria.
- ERICKSON, M.(1989): Erickson, M. *The nature of suggestion and hypnosis*, Irvington Publishers.
- FREUD, S (1980): Sigismund Freud *Introducere în Psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză.Psihopatologia vieții* cotidiene, traducere, studiu introductiv și note dr. Leonard Gavrilu, EDP, București.

MAINGUNEAU, D.(1996): Mainguneau Dominique, *Les termes clés de l'analyse du discours*, Collection MEMO, Seuil.

PECHEUX, M. (1990) : Michel Pécheux, *L'Inquiétude du discours*, îngrijire text Denise Maldidier, Cendres, Paris.